

Mot en förståelse av kvinnomisshandel som en social process

När Eva Lundgren i en recension i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3-4, 1993 tillkännager att hon finner min avhandling *Woman Battering as Marital Act* undermålig och misstänkliggör dess kvinopolitiska värde, är det inte bara fråga om en enskild person som meddelar att hon läst en bok hon inte tycker om. Det är en nytillträdd professor i ett likaså nytt akademiskt ämne – sociologi med inriktning på våld mot kvinnor – som uttalar sig om den andra svenska avhandling som producerats inom det forskningsfält hon givits förtroendet att utveckla. Lundgrens recension ger en antydning om vad för slags forskning hon anbefaller och ämnar utveckla, samt vilken forskning hon avvisar. Vad som dock inte framgår är de likheter som finns mellan Lundgrens och min forskning och heller inte någonting om de grundläggande skillnaderna. I *KvT* nr 3/94 inbjuder redaktionen till en diskussion om med vilka metoder och teorier vi kan forska och generalisera om vad som försiggår i parrelationen. Jag tror att en jämförelse mellan min och Eva Lundgrens forskning kan tjäna som bidrag i en sådan diskussion.

Denna artikel bygger på Eva Lundgrens recension, samt på hennes böcker *I Herrens vold* (1985), *Gud och alla andra karlar* (1990), *Det får da være grenser for kjønn* (1993), och *La de små barn komme til meg* (1994) samt artikeln *Väldets normaliseringsprocess*

(1989). Det perspektiv på feministisk kvinnoväldsforskning jag kommer att presentera – en förståelse av kvinnomisshandel som en social process – har vuxit fram ur arbetet med *Woman Battering as Marital Act* och *Kvinnomisshandel inom äktenskapet – mellan det omöjliga och det möjliga*.¹

Är äktenskapligt kvinnoväld kulturellt acceptabelt?

Redan när det gäller den för familjeväldsforskning grundläggande frågan om våldshandlingars legitimitet, framträder en av skillnaderna mellan Lundgrens och min förståelse av äktenskapligt kvinnoväld. Jag menar att våld inom äktenskapet i det moderna Sverige betraktas som en *moraliskt tvivelaktig handling*. I sin recension framhåller Lundgren att "misshandel kan tvärtom förstås som en *kulturellt acceptabel* och tillåten handling".²

Som stöd för uppfattningen att kvinnomisshandel är kulturellt accepterad i Sverige, åberopar Lundgren i sin recension ett uppmärksammat svenskt massvåldtäktsmål, där den åtalade Billy Butt "hävdade att ett nej från en kvinnomun betyder ja". Vidare menar hon att (advokaten) "Pelle Svensson inte tycks ha några problem att samla både kvinnor och män kring synsättet att kvinnor ljuger om misshandel och incest". Lundgren argumenterar för att även våldtäkt är en tillåten och kulturellt accepterad handling i Sverige.³ Hon refererar till "en regional svensk undersökning bland ungdomar – flickor och pojkar – där 90 procent menar att flickor får skylla sig själva om de blir våldtagna av sina pojkvänner" samt åberopar sin iakttagelse att "kvinnan med öppen mun och beslöjad blick återfinns överallt i reklamen". Det dessa kvinnor uttrycker, menar Lundgren, är "att vara kvinna är att vara sexuellt tillgänglig och långta efter fallosemblem" [...]. "Vilket är det kulturella budskapet" frågar sig Lundgren, "om inte att en öppen manlig

överordning t ex i form av våld och våldtäkt är kulturellt acceptabelt".

Ett av de centrala problemen med Lundgrens forskning är att hon generaliserar utifrån ett mycket speciellt material. Hennes ämnesområde är religionsvetenskap. I sitt arbete om våld och kärlek i en specifik kristen miljö i Norge fann hon män och kvinnor som uppfattade männens bruk av våld mot sina hustrur som en av Gud ålagd uppgift, och som en händelse som ingick som ett normalt inslag i det äktenskapliga samlivet.⁴ Lundgrens informanter gjorde sina tolkningar av männens våldsbudbruk inom ramen för ett subkulturellt meningssystem som kan kallas karismatiskt kristet. Ytterst få människor i Norden lever i en sådan kulturell miljö, ändå generaliserar Lundgren från dessa beskrivningar till icke-kristna och även till andra grupper av kristna. Ett genomgående drag i hennes arbete är att hon vänder kontexten ryggen, lika väl som de individuella och livshistoriska sammanhang som intervjuerna härrör från. I *Det får da være grenser for kjønn* ställer hon frågan: "Er materialet fortsatt for ekstremt til å være et fruktbart underlag for en kjønns- og vitenskapsteoretisk diskurs?" Hon svarar att "just därför at det är så ekstremt och konstitueras som en livslång process är det religiösa sexualiserade våldet väl ägnat att utgöra ett sådant underlag".⁵ Sedan ägnar hon sig inte vidare åt att undersöka sambandet mellan det extrema och det allmängiltiga, utan övergår till att tala i generella termer från en hög abstraktionsnivå. Här kan det röra sig om "kjønnskampens estetikk og samspill mellom kropp og symbol". Eller: "Kjønnskulturelle rammer og underliggende kjønnsgrænser – eller begreppsskillet konstitusjon/regulativitet". Det är fortfarande fråga om könskamp och könskultur inom en speciell kontext – Lundgren talar om det som om det gäller *alla*. Hennes arbete ger uttryck

för föreställningen att majoriteten av människorna i Skandinavien har samma syn på det manliga äktenskapliga våldets legitimitet och skänker det samma innebörd, som en liten grupp fundamentalistiskt kristna på Norges västkust.

När jag började studera våld inom familjen var jag influerad av den renodlat "strukturella" syn på våld mot kvinnor och barn som Lundgren förespråkar. Jag tog del av engelska och amerikanska feministers arbeten, vilka kopplade ihop förekomsten av kvinnovåld med social, sexuell, ekonomisk och politisk ojämlikhet mellan könen. I dessa arbeten poängterades speciellt att i samhällen där förtryck av kvinnor accepteras, är en misshandlande man inte att betrakta som en avvikare. Han är en aktör inom ett patriarkalt system med kvinnoförtryck på dagordningen. Det är inte förvånande att Lundgren så starkt anammat detta resonemang, det svarar mot det meningsinnehåll hennes informanter tillskrev de våldshandlingar de gjort sig skyldiga till, respektive blivit offer för. Att bruka våld mot sin hustru är en uppgift Gud ålägger mannen, det är en händelse som är ett normalt inslag i äktenskapet.

När det gällde mina informanter i mitt avhandlingsarbete *Woman Battering as Marital Act* – tjugo män och tjugo kvinnor som levde tillsammans i äktenskap med upprepad kvinnomisshandel – var förhållandet annorlunda. De omfattade helt enkelt inte den syn på äktenskapligt våld Lundgrens informanter givit uttryck för. Deras vardagsliv utspelades i en förort till Stockholm, i äktenskapliga förhållanden där våldshandlingar inte utan vidare sågs som ett godtagbart inslag i samlivet. Kopplingen mellan kärlek och våld visade sig inte alls så oproblematisk och enkel att den lät sig förklaras av en enda faktor: patriarkatets diktatur. Så många som hälften av paren separerade

under de två år vi hade kontakt, och tre levde som "särbo". Våldet var den främsta orsaken till skilsmässan. Den förståelse som mina informanter vidarebefordrade var att våld inom äktenskapet i Sverige idag *inte* är en tillåten och kulturellt accepterad handling. Tvärtom är *våld en tveklaktig äktenskaplig handling*. Det är inte fråga om en handling som omedelbart och tveklöst leder till skilsmässa, men äktenskapligt våld utgör heller inte någon moraliskt legitim, förväntad och önskad handling, som stärker två makars relation.

Som jag ser det, är kvinnovåldsforskningens viktigaste uppgift att utveckla begrepp och analysredskap för att belysa fenomenets karaktär av tveydighet, motsägelsefullhet och paradox. Som en konsekvens av detta menar jag, att det är viktigt att formulera enskilda projekt som riktar sökarljuset mot situationer där tvekan och motsägelsefullhet kan förväntas komma i dagen. *Kvinnomisshandel inom äktenskapet – mellan det omöjliga och det möjliga* fokuserar två sådana frågeställningar, med syfte att

– belysa hur kärlek och våld kan kopplas samman inom ramen för det äktenskapliga samlivet,
– undersöka vilka faktorer som bidrar till att kärlek och våld *inte* låter sig förenas.

Kulturellt mönster

Det är inte rimligt att betrakta kvinnomisshandel inom äktenskapet som ett uttryck för en enskild mans personliga läggning eller som ett resultat av hans okontrollerbara aggressiva impulser. När en man misshandlar sin hustru är det en del av det mönster av kvinnoförtryck som kännetecknar vår kultur. Under historiens gång har detta kulturella mönster antagit en mängd olika former. Det är viktigt att den misshandlade kvinnan har insikt i detta. Det är viktigt för henne att se att det hon varit utsatt för inte kan förstås enbart

som ett resultat av något som skett mellan henne och hennes man, eller som något som har att göra med vad för slags människa just hennes man är. Kvinnomisshandel har sina rötter i ett vidare socialt sammanhang. Detta betyder att den misshandlade kvinnan inte är ensam. Erfarenheten av förtryck är något hon delar med andra kvinnor.

Här skiljer sig inte Eva Lundgrens och min analys åt. Vi delar grundförståelsen av kvinnomisshandel som ett samhällsligt fenomen – för att omedelbart skilja oss åt igen. Lundgren anlägger ett renodlat så kallat "strukturellt" perspektiv på kvinnoförtryck och kvinnomisshandel. Hon ställer detta i motsats till ett individualpsykologiskt perspektiv.

Det lockande med renodlat "strukturella" föreställningar om ett universellt kvinnoförtryck är att de förklarar så mycket och så väl på en och samma gång. De ger en generell förklaring såväl till mäns förtryck av kvinnor som till dess beständighet och enskilda uttryck. Varje otrevlig mans nedlåtande behandling av en kvinna får här sin förklaring. Det "strukturella" tänkandet – hur mycket värdefull förståelse av kvinnors situation det än rymmer – har dock en tendens att överskugga komplexiteten i den sociala verklighet kvinnor och män lever i. Inte sällan leder det därför till att såväl problemformuleringar som tolkningen av sociala problem förenklas. Sociala fenomen som kön och klass kommer då att betraktas som faktiska företeelser, oberoende av kulturella tolkningsmönster.

Lundgren försöker formulera *den stora berättelsen* om kvinnomisshandel, som tar ett universellt grepp om sitt ämne och levererar en generell förklaring till hur det manliga förtryckarkönet och det kvinnliga förtryckta könet konstitueras, oavsett kontext och historiska sammanhang. Den *stora berättelsen* kräver att berättaren ger avkall på allt som har med komplexitet att

göra, och i allt mer drastiska exempel bekräftar patriarkatets ställning genom att utpeka kvinnan som objekt för mannen. Något av det mest problematiska med denna typ av beskrivningar är att de tenderar att tillhandahålla just den patriarkala ideologi de försöker bekräfta. "Se, vad män är starka och kompetenta, kvinnor är svaga och klarar ingenting." I stället för att tillhandahålla det sprängstoff som var avsikten, riskerar dessa beskrivningar att utgöra en konserverande kraft.

När *den stora berättelsen* tar kvinnomisshandel som exempel på förekomsten av ett generellt förtryck av kvinnor, stängs såväl den manlige misshandlaren som den kvinna han misshandlar in i ett system som tilldelar någon annan än dem det handlande subjektets roll. Det är "sambällsstrukturen" som utgör subjekt i denna berättelse som gör bägge till offer: Mannen till offer för den mansroll som placerat honom i en överordnad position; kvinnan till offer såväl för mannens våldsutövning som för en underordnad kvinnoroll. Frågan om mannens individuella och personliga ansvar tenderar att försvinna på ett helt orimligt sätt: Det är trots allt inte "sambällsstrukturen" som slår, det är den enskilde mannen. Ingen hänvisning till en förtryckande mansroll kan befria honom från ansvar för denna handling. För den misshandlade kvinnan gäller motsvarande förhållande. Det är i hennes liv våldet äger rum, inte i "sambället" – även om hon i förtvivlan kan önska att våldet befunnit sig utanför henne själv.

I *den stora berättelsen* om ett generellt kvinnoförtryck spelar den enskilde en underordnad roll. I sina livshistorier är det de enskilda människorna som innehar subjektställning och huvudroll. En handling har bara en *individuell orsak*. En man kan slå sin hustru därför att han uppfattar henne som tjatig, krävande, kontrollerande, slarvig, flirtar

med andra, etc. Det är inte "sambällsstrukturen" som orsakar att han slår henne. Han slår henne därför att han vill att hon ska ändra sitt beteende till något som passar honom bättre. När det däremot gäller att *förstå* vad det är som hänt, placerar bägge parter in det som hänt i ett kulturbestämt sammanhang som gör det möjligt för dem att dra slutsatser om vad våldshandlingen betyder för dem och deras äktenskap.

Genom att uppfatta våldshandlingen som del av ett kulturellt mönster är det möjligt att få en bättre bild av vad som skett och en förståelse att förhålla sig till, men det innebär inte att vi automatiskt kan förstå orsaken till *varje enskild* handling. När vi ser sambandet mellan en individuell handling och ett kollektivt handlingsmönster förändras vår syn på den individuella handlingen, men orsaken till varje individuell handling måste sökas i sin speciella kontext. På motsvarande sätt måste varje enskild misshandlande man upphöra med sitt våldsamma beteende utifrån sin egen förståelse av sig själv, sitt liv och äktenskap.

En handling som är moraliskt tveklaktig ger utrymme för en rad tolkningar, som alla kan vara "möjliga" i ett svenskt kulturellt perspektiv. En helhetsförståelse av ett fenomen av ett sådant slag förutsätter såväl en förståelse av det mönster av kvinnoförtryck som är en del av vår kultur, som en förståelse av fenomenet i sina individuella former. Utan att kunna ge en bild av ett fenomenets variation, komplexitet och motsägelsefullhet blir en helhetsförståelse tom och innehållslös.

Rigida teoretiska ramar

Den som läser Lundgrens viktigaste arbeten i en följd, drabbas av en tilltagande känsla av instängdhet. Hennes forskning har alltmer kommit att präglas av orörlighet och en teoriblockering som förser henne med

skyggglappar mot en komplex verklighet. Det är en sluten värld Lundgren beskriver inom ramen för en "strukturell" förståelse av kvinnomisshandel. Innanför råder ondskan. Utanför är tomhet. Ondskan kan uppträda i många former. Det gäller att lära känna var och en, menar hon. Det gäller att se sambandet dem emellan, det gäller att se helheten i "den sexualiserade våldsverkligheten".

Kvinnomisshandel, våldtäkt, incest och prostitution utgör några av det sexuella våldets uttrycksformer, men även sådant som förolämpningar och reklambilder med kvinnor.

Allt från sin tillblivelse har kvinnoforskningen uttalat två parallella och delvis besläktade mål med sin verksamhet. Det ena har varit att synliggöra kvinnors erfarenheter, levnadsvillkor och levnadsförlopp. Det andra har varit att påvisa betydelsen av kön som generellt organiserande princip i kultur, samhälle och vetenskap. Lundgren markerar sin tillhörighet inom feministisk forskning. Hennes senare arbeten – som *La de små barn komme til meg* – har dock mer och mer kommit att präglas av en oförmåga att röra sig inom ramen för det teoretiska perspektiv hon utgår ifrån och hennes vetenskapliga ambitioner har kommit att överskuggas av hennes ideologiproduktion.

Lundgrens förståelse av kön är inte längre tydligt kulturellt baserad, den har övergått till att grundas på biologisk determinism. I Lundgrens värld är fallos ond och stark, livmoder är god och svag. Med en sådan förståelse av kön är det förklarligt att Lundgren inte har några problem med att låta ett antal (tio) manliga medlemmar av en norsk religiös sekt utgöra prototyp för kvinnomisshandlare i allmänhet. Fallos är ond, oavsett vem hans bärare är, eller i vilket socialt sammanhang denne bärare befinner sig. Inte oväntat är Lundgren föraktfullt inställd till psykologisk kunskap, och ironi-

serar gärna över hur vi i Sverige är "upptagna av att beskriva allt i siffror och individualpsykologi". Eva Lundgren använder begreppet *sexualiserat våld* när hon talar om kvinnomisshandel, oavsett om kvinnan utsatts för sexuella övergrepp eller inte. Begreppet "sexualiserat våld" härstammar från det norska forskningsprogram om kvinnomisshandel som startade 1985. Det kom att användas i två betydelser. Dels för att beteckna det våld som var könsrelaterat såväl vad gällde offer (en kvinna) och gärningsman (en man), som till sin allmänna samhällliga karaktär (kvinnoförtryck). Men också för att beteckna våldshändelser som inbegriper sexuella handlingar (våldtäkt) eller sådana våldshändelser där våldet riktas mot kvinnans underliv och könsorgan.⁸ Det är denna senare betydelse som närmast motsvarar ett mer vardagligt användande av begreppet.

När Lundgren använder begreppet låter hon dessa två betydelser glida samman. Det "sexualiserade våldet" får då stå som samlingsnamn för samtliga typer av våldshandlingar en man kan utsätta en kvinna för. Lundgren menar att det finns en koppling mellan sexualitet och de våldshandlingar män utsätter kvinnor för. Män får en erotisk upplevelse av att bruka våld, de får en erotisk "kick" av att slå, och våldtäkt ingår som en del av våldshandlingen, även om misshandlade kvinnor själva inte definierar det så.⁸ Det är detta slag av kvinnovåld, av henne definierat som "det sexualiserade våldet" hon vill ägna sina studier. På hennes program står att söka "etter hovedtendenser og grovstrukturer, under og bak det komplekse og detaljerte bildet, for ikke å gå vill i det 'postmoderne' virvar".⁹ Här skiljer vi oss åt igen. Det är just den komplexa och detaljerade bilden av kvinnomisshandel jag vill teckna.

Är kvinnor viljelösa?

I boken *Det får da være grenser for kjønn* diskuterar Lundgren den "kulturella könskonstitueringen" och "könsdikotomiseringen". Enligt hennes uppfattning skapar mannen sin egen maskulinitet genom att kontrollera, isolera och omskapa kvinnan till en förkrympt varelse, underkastad mannen. Detta könskonstrueringsprojekt menar hon är *voldens overordnede projekt*.¹⁰ För att bli man behöver en man en eller flera kvinnor att plåga. När mannen slår kvinnan på plats känner han sig som man och han fullföljer det hela med en våldtäkt. Han får då en "kick" och sin manlighet konstituerad.

Som grund för dessa resonemang använder sig Lundgren av två av sina intervjuer med norska religiösa sektemedlemmar. Hos läsaren infinder sig åter igen frågor om avgränsning och generaliserbarhet. För vilka män gäller dessa resonemang? För de intervjuade två, för norska religiösa män i allmänhet, för norska män? För skandinaver, européer i allmänhet, för afrikaner? Lundgren resonerar inte om sådana frågeställningar. Hon talar om "könskulturella normer" och "djupare plan", och resonemanget förefaller att gälla åtminstone vår västerländska kulturkrets:

Med könskonstituering mener vi her at mannen – i dette tilfellet – aktivt og passivt etablerer seg i en posisjon det han oppfyller et sett grundvilkår for å bli anerkjent som mann i egne øjne, at han har passert visse grunnleggende tester, tilfredsstiller avgjørende kriterier og handler i overensstemmelse med kjønnsregler og forventninger til atferd på et ganske *dypt kulturellt og psykologisk plan* – altså ikke bare overensstemmende med regler og kriterier på et relativt overflatisk plan. At vold kan bli et sentralt middel i könskonstitueringen, henger antakelig blant annet sammen med at vold berører dype psykologiske og kulturelle lag i mannslivet.¹¹

Män slår sig till manlighet. I samma process slår de kvinnorna till kvinnlighet:

Hun konstituerer sitt kjønn ved å tillpasse seg mannens norm for kvinnlighet, først som en strategi for å få slutt på volden, etter hvert i håp om å overleve, for til slutt å "dø" psykisk – eller fysisk. Etter hvert internaliserer kvinnen mannens kvinnlighetsnorm. I dette perspektivet kan vi si at mishandlingsprosessen representerer et *kjønnskonstrueringsprosjekt for begge parter*, der mannen har epistemologisk primat og i stor grad anvender konstitusjonelle regler for sitt prosjekt.¹²

I Lundgrens värld visar kvinnor inget motstånd, ingen kraft som bär utåt. Kvinnor anpassar sig. Kvinnor formulerar inga egna projekt, kvinnor ändrar ingenting, revolterar aldrig. Viljelöst låter de sig dödas psykiskt eller fysiskt. De kommer att uppfatta våldet som "normalt". Det är näst intill obegripligt att en sådan förståelse av kvinnan och det kvinnliga kunnat etableras i Sverige i mitten av 1990-talet.

Våldets normaliseringsprocess

Lundgren menar, att "i ett misshandelsförhållande kan vi förstå utveckling och vidmakthållande av våld som en process: våldsprocessen".¹³ Kännetecknande för våldsprocessen är att våldet normaliseras av den som misshandlar och den misshandlade.

Den process i vilken våld gradvis blir ett normalt drag i vardagen och som leder fram till att våldet accepteras och försvaras kallar jag med ett analytiskt begrepp "normalisering".¹⁴

Att göra en beskrivning av en process innebär att göra en beskrivning av hur ett fenomen förändras över tid, samt hur denna förändring går till. En av de mest citerade analyserna av nedbrytningsprocessen för en misshandlad kvinna är Leonore Walkers beskrivning av *våldscykeln*. Walker menade att det våld kvinnor

utsätts för av sina äkta män bäst kan beskrivas som en process i tre faser som ständigt upprepas – uppladdningsfasen, uttömningsfasen samt avspänningsfasen, alla med sina olika kännetecken. När denna våldscykel upprepas om och om igen sker en personlighetsförändring hos kvinnan. Hon lär sig att bli hjälplös.¹⁵ Walkers kritiker menar att hon har förbisett det faktum att misshandlade kvinnor uppfattats som hjälplösa när de på olika sätt försökt att ta sig ur sin situation, men inte fått det stöd från omvärlden som de behöver. Detta är inte detsamma som hjälplöshet.¹⁶

Lundgrens resonemang påminner om Walkers, men Lundgren går ett steg längre. Där Walker talar om "inlärdd hjälplöshet" talar Lundgren om att hennes kvinnliga informanter bryts ner till den grad att de till slut uppfattar våldet som ett "normalt inslag i vardagen". Problemet – eller tragedin snarare – är att Lundgrens empiri inte ger underlag för en processbeskrivning av typ "våldets gradvisa normalisering". Det djupt nedslående med Lundgrens informanternas redogörelse för det grova våld männen utsätter kvinnorna för är just *avsaknaden* av en sådan process. Hade mannens våldsbekämpning tidigare kommit att uppfattas som "onormalt" hade det kunnat finnas en spricka i den stabila och entydiga tolkningsram som vet att framställa våldet som ett nödvändigt medel för att stoppa Djävulens framfart.

Lundgrens kvinnliga informanter berättar för henne att de blir slagna för att de är envisa och upproriska, för att de är deprimerade och inåtvända, för att de visar för mycket sexuell lust eller för att de drar sig undan sexuellt samliv.¹⁷ ¹⁸Såväl männen som kvinnorna uppfattar dylika känslor och sätt att uppträda som något oönskat, som något som inte stämmer med någondera partens uppfattning om vad som är positiv kvinnlighet. Sådana känslor är

Djävulens verk, och Djävulen måste drivas ut med hjälp av slag, med hjälp av att kvinnan spolats i iskallt vatten, låses in eller pryglas med läderremmar. Detta är mannens uppgift. Ingendera parten kallar detta för misshandel. Tvärtom förefaller bägge parter skrämmande eniga om att det är mannens uppgift att med våldsmedel driva ut Djävulen.

Cindy Sherman, *Untitled Film Still # 14*, 1978 (från utställningen på Malmö konsthall hösten 1995).

Lundgrens informanter lever som partners i äktenskap och som medlemmar i ett samfund som kan kallas karismatiskt kristet. Det är i detta sociala sammanhang som mannens våldsbekämpning förstås och får sin innebörd. Parternas tolkningsarbete har inte karaktären av tvekan eller föränderlighet, tvärtom förefaller det vara ytterligt stabilt och entydigt. Inom ramarna för en gemensam förståelse av vad sexualitet är och vad manlighet respektive kvinnlighet är, brukar mannen våld mot kvinnan i Guds namn.

En händelse kan inte tolkas annat än i sitt sociala sammanhang. Lundgrens texter utgör en tydlig illustration till denna tes. En händelse som innebär att en kvinna utsätts för våld, får helt olika innebörd beroende på om

hon blir överfallen av en okänd kvinna, en kvinna hon känner, en okänd man eller av sin make. Lundgrens analys utgör en lika tydlig illustration till tesen att våldsanvändning som socialt handlande är kringgärdat av sociala regler som drar upp gränserna för dess legitimitet. Dessa legitimitetens gränser bestämmer våldshandlingens art samt slår fast vad för slag av våld som är möjligt för en person att utöva i ett visst sammanhang.¹⁹

Kvinnomisshandel som en social process

Många av de satsningar på kvinnoforskning som gjorts – som tillskapande av Centrum för kvinnoforskning vid flera universitet och de specialinrättade tjänsterna för kvinnoforskning vid HSFR – har kunnat komma till stånd därför att öronmärkta pengar har ställts till förfogande från regeringen. Det existerar en fruktbar allians mellan kvinnoforskare och kvinnliga politiker, och det är från politikerna stödet kommer, inte från universiteten.

Kvinnomisshandelsforskning utgör inte något undantag härvid lag.

Kvinnovåldsforskare har framfört åsikten att akademisk feminism bör skapa kunskap som är nyttig för den feministiska praktiken.²⁰ En sympatisk inställning, men om den blir ett självändamål är dess värde som forskningsstrategi tveksam.

Det är inte så att jag är anhängare av den rationella vetenskapssyn som hyllar objektivitet och menar att vetenskapligt arbete inte har något att göra med våra liv och kön, våra erfarenheter och livshistorier. Men om vi menar allvar med vårt krav att kvinnoforskning ska utgöra en självklar del av den vetenskapliga vardagen vid våra universitet, då kan vi inte välja Lundgrens väg och undersöka en komplex verklighet genom att utgå från ett fåtal grundantaganden som läser vårt tänkande i på förhand utsta-

kade banor. Komplexitet kan vara frustrerande och svår att handskas med, men är nödvändig att bära. Förmågan att handskas med denna komplexitet utgör en nödvändig förutsättning för förståelsen av den förfärliga verklighet som våldsutsatta kvinnor lever i. Dessutom är det en förutsättning för att den feministiskt inriktade forskningen ska kunna upprätthålla en legitimitet – såväl i forskarvärlden som i allmänhetens ögon.

Det är främst tre aspekter av kvinnomisshandel som jag menar är grundläggande för förståelsen av fenomenet, aspekter som är centrala även när det gäller att formulera en kunskap som kan utgöra underlag för förändring. Jag menar att dessa aspekter inte på ett tillfredställande sätt låter sig belysas inom ramen för det feministiska perspektiv som det hitills utvecklats inom kvinnomisshandelsforskningen. Jag vill utveckla ett *feministiskt processperspektiv* som ett alternativ, för att

- fokusera fenomenets karaktär av *moraliskt tvivelaktig handling*
- studera *betydelsen av kön* i ett föränderligt samhälle
- studera misshandlade kvinnors livshistoria och självförståelse – *bortom offerrollen*

Enligt min mening erbjuder det feministiska perspektiv som hittills dominerat kvinnomisshandelsforskningen en alltför stel och sluten ram för att kunna belysa det mångtydiga och ologiska, det mångfacetterade och paradoxala i mänskligt liv. Sambandet mellan kärlek och våld inom ramen för det äktenskapliga samlivet är inte okomplicerat och enkelt och kräver därför en mer sammansatt ram för att låta sig belysas.

Att studera betydelsen av kön i ett föränderligt samhälle

”Vi måste söka efter könets förändrade betydelse” skriver Hanne Haavind i en artikel i *KoT* nr

3/92, där hon beskriver hur de personliga villkoren för kvinnor och män förändras i takt med samhället. Haavinds grundtes är att vi alla deltar i löpande *förhandlingar* om vad det innebär att vara kvinna eller man. För att göra det möjligt att förstå variation och gemensamma drag i hur kvinnor utvecklas, har hon skapat en analytisk modell i fyra steg som rör olika aspekter av kvinnors liv. Hon använder denna modell i syfte att beskriva och förstå personliga förändringar hos olika kvinnor i ett samhälle där villkoren för att vara kvinna samtidigt håller på att omvandlas. Hennes analysmodell bygger på tanken att det finns en tänkt rörelse fram och tillbaka mellan fyra aspekter i kvinnors berättelser om sina liv:

- De *sociala och kulturella villkoren* så som de upplevs och förstås av berättaren som relevanta för henne.
- De *aktuella relationerna* till andra män och till andra kvinnor, med tonvikt på hur man själv och andra är involverade.
- Egna *specifika intentioner* och därpå följande handlingsmönster i riktning mot utnyttjande, motarbetande, undvikande, prestationer, resignation i förhållande till andra.
- Möjligheter och begränsningar för att framstå som kvinna för sig själv och andra på sätt som är *gilliga uttryck för vem man är och som vinner andras bekräftelse*.²¹

Haavinds tankegångar har varit viktiga för mig i arbetet med att utveckla ett feministiskt processperspektiv för studiet av kvinnovåld. Att förstå kvinnors och mäns konstruktion av sin egen person, sitt själv, sitt liv och äktenskap, i ett samliv som rymmer hans våldsamma maktutövning, blir i detta perspektiv möjligt. Det blir också möjligt att skifta fokus från studiet av kvinnor och män som från varandra fristående enheter, möjliga att skildra med utgångspunkt från separata kvinno- och mansper-

spektiv, till studier som betraktar dem som samspelande varelser, stadda i ständiga förhandlingar om vad det betyder att vara man respektive kvinna.

Ett sådant centralt förhandlingstema är frågan om *fördelningen av ansvar* mellan mannen och kvinnan för vad som sker under och i anslutning till våldshandlingen. När en mans våldsamma maktutövning mot en kvinna i äktenskapet upprepas, är detta en handling som är oförenlig med de kulturella föreställningarna om vad kärlek och äktenskap är. När detta ändå sker, hotas äktenskapet samtidigt som våldshandlingen utgör en manifestation av hans makt och en social degradering av honom. Han har tillgripit tivelaktiga medel för att tilltvinga sig överläge. Vem hon är och vem han är, samt vilka möjligheter hon och han har att åstadkomma en förändring, följer den könsdelade kod som utformar parternas intentioner mot varandra.

För de av mina informantrar som fortsatte att leva tillsammans, föll det inom kvinnans ansvarsområde att få honom att förstå att han inte kunde fortsätta med sitt våldsamma beteende. Det var hennes tolkning av att bägges reaktioner på våldet tydde på ett gemensamt arbete i riktning mot försoning och förbättring, som gav berättelserna dess inre sammanhang och befrämjade äktenskapets fortbestånd. En viktig faktor som verkade i riktning mot äktenskapets vidmakthållande var den *ansvarsbefrielsens retorik* med vars hjälp våldshändelsen omtalades. Genom att vare sig förneka eller direkt tillstå att han utfört våldshandlingen befriades mannen – oftast med hustruns hjälp – från ansvar för sitt handlande.²²

Narrativisering

Att förstå en händelse man själv deltagit i, innebär bland annat att denna händelse sätts i relation till det egna livet och i det här fallet även till det egna

äktenskapet. Därigenom *narrativiseras* händelsen. Det vill säga, den får en mening och en innebörd samt blir till del av en berättelse om den egna livshistorien. Detta är en grundläggande tankefigur som gäller alla slag av händelser. Inom samhällsvetenskap och medicin har man under de senaste åren alltmer kommit att intressera sig för berättelser (narrativ) och berättandet som kunskaps- och kommunikationsform.²¹ Från litteraturvetenskapen har metoder och tankegångar hämtats för att förstå hur människor i olika sociala och kulturella sammanhang använder sig av berättelser och berättandet.

Kvinnoforskningens målsättning att synliggöra kvinnors erfarenheter, levnadsvillkor och livsförlopp ligger väl i linje med de tankegångar som utvecklas inom ramen för narrativ teori och metodik. Jag ser här ett gemensamt fält som är fruktbart att utveckla.

När det gäller en händelse som äktenskapligt kvinnovåld, kompliceras den narrativa teorins grundläggande tankefigur av att det är flera personer som agerar under våldshändelsen, och det i olika positioner. Där är kvinnan och mannen. Där kan finnas vittnen, såsom barn, grannar, släktingar och vänner, som i sin tur intar olika positioner i förhållande till paret. Där återfinnes kanske också polis och sociala myndigheter. Det är rimligt att tänka sig att samtliga dessa personer formulerar olika berättelser, vilket betyder att samma händelse kan komma att få olika utförande och innebörd beroende på vem som är berättaren.

Dessa olika berättelser utvecklas dock inte oberoende av varandra – därför att de olika berättarna har kontakt med varandra. Narrativiseringen av en våldshändelse som äger rum inom äktenskapet, med hustrun som offer och den äkta mannen som gärningsman, sker inte i form av en monolog, utan som en *dialog*, eller rent av i form av en *hel kör*

av röster. Hur dessa berättelser ter sig och hur de kan ha påverkat varandra är inte något man kan veta på förhand. Det är något som måste ge sig utifrån konkreta analyser av paren och deras berättelser om våldshändelser. För mitt avhandlingsarbete valde jag att så långt det var möjligt att intervjua såväl mannen och kvinnan för sig, men också paret gemensamt. Detta för att kunna belysa konstruktionen av en gemensam berättelse, men också för att få en uppfattning om hur berättelserna påverkade varandra.

Jag delar inte Lundgrens uppfattning att huvudmålsättningen med analysarbetet i en forskningsprocess är "att forskaren i en betydelse skall lyckas förstå materialet/texten/informanten 'bättre' än vederbörande förstår sig själv".²¹ Jag förstår inte meningen med att göra sig mödan att låta människor delge sig sina erfarenheter, om dessa erfarenheter sedan ska omtalas av någon som "vet hur det egentligen är". Lundgren iakttar här en könsskillnad i förhållande till sina informanter. Männens var föga intresserade av att omtalas av någon som "vet hur det egentligen är":

Tillsammans med kvinnorna handlar det om att göra en delvis dold kunskap synlig. Men med männen blev det redan tidigt i intervjuprocessen klart att de inte var intresserade av någon gemensam kunskapsutveckling, utan de skulle upplysa mig om hur det var.²²

Mitt kunskapsintresse är det omvända. Det är den misshandlade kvinnan och den misshandlande mannens förståelse jag vill ta del av. Jag är inte ute efter att pådyvla materialet / texten / informanten min förståelse, eller min uppfattning om vad de *egentligen* tänker eller borde tänka.

Bortom offerrollen

De senaste årens sociala definitionsprocess har fått oss att bli uppmärksamma på att ett "lägenhetsbråk" kan vara kvinno-misshandel och att ett "familje-

problem" kan vara en misshandlad kvinna. Omformuleringar som dessa har varit viktiga för att göra omvärlden uppmärksam på den misshandlade kvinnans livssituation. Tyvärr har de fört med sig att kvinnan gradvis förvandlats till en kliché. I de bästa av avsikter har hon reducerats till en suddig, ofta arrangerad tidningsbild. Stor och väldig avbildas mannen, stående upprätt med en hand beredd till slag. Under honom hukar sig kvinnan med ett förvridet ansikte delvis täckt av en hårmassa i oordning.

Offret. Den misshandlade. En rollfigur. En symbol, en manssamhällets martyr. Som sådan har hon varit viktig i kvinnokampen. Alla Sveriges kvinnor är henne ett stort tack skyldig. Med sitt liv har hon exemplifierat hur illa det är ställt med jämlikheten i ett av världens mest jämlika länder. Men hon borde ha rätt till mer. Till sitt liv. Till sin individualitet. Hon borde ha rätt till en identitet som inte baseras på den mannen utsett åt henne när han gjorde henne till våldsoffer. Hon borde ha rätt till sitt eget namn, till sitt eget liv, rätt att vara kvinna i sig själv. Hon borde ha rätt att vara en kvinna som har erfarenheter av att ha varit utsatt för våld – men som inte definieras av dessa händelser eller som känns igen främst i sin egenskap av våldsoffer. Detta ser jag som en av den feministiska kvinno-våldsforskningens främsta uppgifter.

Den feministiska kvinno-våldsforskningen i Sverige har i alltför hög utsträckning kommit att utveckla och styras av rigida teoretiska ramar som endast tillåter forskaren att tänka i vissa, på förhand utstakade, banor. Ett sådant forskningsperspektiv riskerar att utveckla en teoriblockering som sätter skyggglappar mot andra ideér och tolkningsmöjligheter. Därmed riskeras utarmning och problem med att upprätthålla en legitimitet. Allmänheten litat på att vi forskare gör ärliga försök att beskriva världen

utan förutfattade meningar, och utan att vi på förhand bestämt oss för hur det är. Forskningens legitimitet är starkt beroende av att detta förhållande upprätthålles. Men allmänhetens tillit kommer endast att bestå om forskarsamhället verkar i enlighet med de värden som förknippas med ett ansvarsfullt och hederligt vetenskapligt arbete.

Det perspektiv på kvinnomiss-handel som jag här velat presentera centreras kring förståelsen av en social process som ett *samhälleligt fenomen*, vilket äger rum under vissa *betingelser* och som tolkas inom ramarna för specifika kulturella regler. Kvinnomiss-handelns sociala process är bunden till tid och *dess innebörd förändras* på så sätt att kvinnomiss-handel för hundra år sedan inte betyder samma sak som idag.

I dagens Sverige är våld mot kvinnor betraktat som en *tivvelaktig äktenskaplig handling*. Miss-handel är ingenting en kvinna räknar med att bli utsatt för som följd av kärleken till en man. Misshandel inom äktenskapet är heller inte en händelse som självklart upplöser ett äktenskap. Gränserna för våldshandlingars legitimitet är oklara och tveydiga.

Våldshandlingens karaktär av tivelaktig handling ger stort *tolkningsutrymme*, såväl för förövaren, som för offret och eventuella vittnen. Den betyder något för parets äktenskap. En handling av denna karaktär ställer frågor om skuld och ansvar i fokus, liksom frågor som gäller fara och skydd.

Händelsen är uppbyggd av tre faser, en *förhistoria*, en *våldsakt* och ett *efterspel*. För att förstå våldshändelsen, och inte minst hur den kan upprepas, är det viktigt att känna till hela detta förlopp och hur de olika faserna länkas i varandra. Av betydelse är också att följa kvinnan *bortom offerrollen*. Av betydelse är också att förstå händelsens betydelse bortom parets perspektiv: Vad betyder det exempelvis att ha äktenskapligt kvinnovåld som *uppväxtmiljö*?

Om vi ska kunna förstå fenomenet kvinnovåld inom äktenskapet, om vi ska kunna veta hur vi ska hjälpa dess offer och kunna bekämpa fenomenet som sådant, måste vi studera dess sociala process i sin helhet, såväl som i sina enskilda delar och sociala sammanhang.

Margareta Hydén

NOTER

- ¹ *Woman Battering as Marital Act. The Construction of a Violent Marriage*. Scandinavian University Press, Oslo, 1994.
Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga. Liber Utbildning, 1995.
För den som är intresserad vill jag även nämna följande arbeten:
"Woman Battering as Marital Act: Interviewing and Analysis in Context" i Kohler Riessman, C, *Qualitative Studies in Social Work Research*, 95-112. Sage publ, Thousand Oaks, CA, 1994.
"Woman Battering and Father-Daughter Incest Disclosure: Discourses of Denial and Acknowledgement" 1994, *Discourse and Society*, 5, s 543-565.
"Det upprepade våldet mot kvinnor i äktenskapet", *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 1, 1994, 193-205.
"Det blir aldrig som man tänkt sig – erfarenheter från forskning om kvinnomisshandel" i Eriksson, B-E och Näsman, E, *Samhällsvetenskap och vardagsetik*, s 92-111. Liber Utbildning, Stockholm, 1994.
"Verbal Aggression as Pre-History of Woman Battering" 1995, *Journal of Family Violence*, 10, s 55-71.
- ² Recension av *Woman Battering as Marital Act* i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3-4, 1993 s 112.
- ³ a a s 112.
- ⁴ *I Herrens völd*, Cappelens Forlag, Oslo, 1985.
Gud och alla andra karlar, Natur och Kultur, Stockholm, 1990
- ⁵ *Det får da være grenser for kjønn* s 22, Universitetsforlaget, Oslo 1993.
- ⁶ *Forskningsprogram om kvinnemiss-handling*, Norges allmennvitenskaplige forskningsråd, Rapport nr 1-7. 1985-1992.

⁷ *Det får da være grenser for kjønn*, s 208.

⁸ a a s 226-229.

⁹ a a s 172.

¹⁰ *Det får da være grenser for kjønn* s 203.

¹¹ a a s 205.

¹² a a s 201.

¹³ "Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier" i *JAMFO rapport nr 14, 1989*, s 114.

¹⁴ a a s 114.

¹⁵ Walker, I. *The Battered Woman*, Harper and Row, New York 1979.

¹⁶ Bowker, L H, "A Battered Woman's Problems Are Social, Not Psychological" i Gelles, R och Loseke, D (red) *Current Controversies on Family Violence*. Sage Publ, Newbury Park, CA 1993.

¹⁷ Lundgren, E, *Det får da være grenser for kjønn* s 111-116. Universitetsforlaget, Oslo 1993.

¹⁸ a a s 115-119, s 226.

¹⁹ För vidare resonemang på detta tema, se Hydén, M, *Woman Battering as Marital Act. The Construction of a Violent Marriage*, s 26. Scandinavian University Press, Oslo 1994.

²⁰ Liz Kelly, föreläsning i Folkets Hus i Stockholm 28 januari 1995.

²¹ Haavind, H, "Vi måste söka efter könets förändrade betydelse" *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3, 1992 s 16-33.

²² Hydén, M och McCarthy, I "Woman Battering and Father-Daughter Incest Disclosure: Discourses of Denial and Acknowledgement" *Discourse and Society*, 5, 1994, s 543-565.

Hydén, M, "Det upprepade våldet mot kvinnor i äktenskapet och frågan om manlig ansvarsbefrielse". *Socialvetenskaplig tidskrift*, nr 1, 1994 s 193-205.

²³ Hydén, I-C och Hydén, M (red) *Berättelsen i samhällsvetenskaplig och medicinsk forskning* (under utgivning).

²⁴ "Att uppenbara det dolda" *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1992 s 9.

²⁵ a a s 9.

Replik från Eva Lundgren i nästa nummer.